

1988 m. rugsėjo mėn. 17 d. / September 17, 1988 Nr. 182(33)

O baigiant norėtusi pacituoti ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos vadovo kun. dr. Antano Liuimos žodžius, atidarant dvyliktąjį LKMA suvažiavimą

Dr. Pranas Germantas-Meškauskas

(Atkelta iš 1 psl.)

tvarkių vengti, jų nevykdyti, dažniausiai remdamasis juridiniais motyvais.

Vokiečiai spaudė, kad vokiečių kalba būtų mokoma pradžios mokyklose nuo pat pirmojo skyriaus. Pedagoginiais ir techniniais motyvais švietimo vadovai pavyko nustumti tą dėsnybę iki ketvirtos skyriaus. Vokiečiai norėjo mokytojų seminarijas iš 8 sumažinti iki 4, t. y. 4 seminarijas uždaryti. Dr. Germantas paliko 4 seminarijas, bet patvarkė, kad kiekviena iš jų turėtų savo filialą, t. y. mokyklą tuo pačiu vardu kitoje vietoje. Taip liko 4 seminarijos su 4 filialėmis. Vokiečių vadovybė norėjo sumažinti gimnazijose mokinių skaičių. Nerasdami kito būdo, įsakė uždaryti paraleles klases, motyvuodami lėšų stoka. Tarejas Germantas rado būdą suorganizuoti tėvų komitetus, kurie rūpintųsi paralelių klasių mokytojams algų mokėjimu, ir net pats surado tam reikalingą lėšų. Paralelės klases pasiliko. Vokiečiai norėjo mokyklose steigti „Hitlerjugend“ organizaciją. Nerado tam reikalingų patikimo organizatoriaus ir vado. Tarejas jo neieškojo, o vokiečiams aiškino, kad tai esąs labai svarbus postas ir norint, kad ideja nebūtų sukompromituota, reikia labai gero vado, kurio jis tuo tarpu nerandęs.

Dr. Pranas Germantas darė vieną, o vokiečiams sakė kita. Jis buvo dvilypė asmenybė. Viena — jis buvo indoktrinuosiantis ir nuteiktas nacionalsocialistika ir daugiau ar mažiau provokiskai, kita vertus — jis buvo lietuvis patriotas. Nacionalsocialistika indoktrinacija nesugebėjo iš jo išrauti lietuviško patriotizmo. Nacionalsocialistika nusiteikimai pas jį mažėjo, o lietuviškas patriotizmas išryškėjo ir pasiekė aukščiausią laipsnį. Įtempiamas tarp dr. Prano Germanto ir generalkomisariato bei Gestapo didėjo ir gilejo. Germantas tai matė ir žinojo, bet savo žemaitišką užsipyrimą, atkaklumą ir patvarumą tėse savo lietuvišką patriotinį darbą.

Būnant Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dekanu, man su švietimo vadyba ir dr. Germantu teko turėti nemažai reikalų. Reikalus tekdavo atlikti ir spresti su pačiu tarybu dr. Germantu arba per Aukštojo mokslo departamentą

Dr. Prano Germanto palaikų laidotuves 1945 metų pavasarį Kopenhagoje.

direktorių dr. A. Jušką. Vilniaus universitetas pradėjo organizuoti, Lietuvai atgavus Vilnių. Pradžioje Medicinos fakultetas buvo medicinos skyrius prie Gamtos mokslų fakulteto. Lietuvos Laikinoji vyriausybė medicinos skyrių atskyrė nuo Gamtos mokslų fakulteto ir padarė jį Vilniaus universiteto Medicinos fakultetu. Dr. Pranas Germantas, būdamas švietimo tarybu, Medicinos fakultetą vystė toliau, paskirdamas jo dekaną, katedrų vedėjus, asistentus. Dažnai jis klausdavo patarimų, nurodymų, kuriuos jis priimdavo labai mieliai, pvz., dėl fakulteto struktūros, katedrų skaičiaus, personalo ir kt. Kooperacija buvo labai sklandi. Vieną kartą jis pasikvietė mane į Valstybės teatro rūmus, kur jis turėjo kambarį ir atvažiuodamas iš Vilniaus į Kauną priminėdavo savo interesantus. Paaikšėjo, kad jis norįs atleisti Vytauto Didžiojo universiteto rektorių prof. Gradvogką ir siūlė man paimti Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus pareigas. Man atsisakius, situacija paliko ta pati, rektorių nebuvo atleistas. Mano santykiai su dr. Germantu buvo oficialūs ir korektiški, bet nuosirdūs.

Apskritai, dr. Prano Germanto veikla švietimo srityje buvo labai pozityvi ir patriotiška. Mokyklų vadovybės, mokytojų ir mokinių gėrėjosi ir džiaugėsi dr. Germanto veikla. Mokyklose ir visuomenėje pogrindis puolė ir rašė prieš vokiečius, — rašė prieš palankesnius vokiečiams tarėjus. Dr. Germantas pogrindžio nebuvo liečiamas ir kritikuojamas. Vokiečiai tai pastebėjo ir dr.

Germantą pradėjo įtarti. Dr. Germantas pogrindžio veikėjus prašė jį pulti ir kritikuoti, nes jam būsią tada lengviau dirbti su vokiečiais. Jis pats rašė mokykloms labai griežtus aplinkraščius, kaltinančius nusiteikimais prieš vokiečius, ir duodamas nurodymus ir patvarkymus, kad to nebūtų. Tačiau per savo patikimus žmones sakė viena, o darė visai kita, pastebėjo ir patys vokiečiai ir suprato dr. Germanto dvigubą laikyseną ir veiklą. Nacional-socialistinės nusistatymas jam nekludė veikti prieš vokiečius. Išleista mokykla, naciškos sukotos ir klasingos priemonės jam buvo žinomos ir parankios jo veiklai.

Vokiečiams reikėjo darbo jėgos ir frontuose žmonių. Vokietijoje buvo pusiau kariška organizacija — Arbeitsdienst. 1942 m. rugpjūčio mėnesį vokiečiai pareikalavo iš švietimo tarėjo dr. Prano Germanto išleisti potvarkį, kad jaunimas, norėdamas studijuoti, pirma turi atlikti darbo tarnybos (Arbeitsdienst) prievolę. Tik ją atlikęs, jaunuolis gali būti priimtas į universitetą ar kokią kitą aukštąją mokyklą. Darbo prievolės organizacijos narius vokiečiai dažnai įjungdavo į kariuomenę ir pasiūsdavo į frontą. Dr. Germantas tai gerai žinojo ir atsisakė tokio potvarkio išleisti, remdamasis tuo, kad universitetai yra autonomiškos įstaigos ir jos pačios nustato, kas yra į universitetą priimtinas ir kas ne. Jis, tarėjas, neturįs teisės kištis į universitetų vidaus reikalus. Tuomet jam vokiečiai, SD, įsa-

kė pakviesti Kauno ir Vilniaus universitetų senatų narius į Saugumą posėdžiui. Vilniaus universitetui atstovavo prorektorius prof. D. Krivickas, o Vytauto Didžiojo universitetui Kaune atstovavo prorektorius prof. J. Zubkus, sekretorius prof. J. Grinius ir dekanai prof. Steponas Kairys, prof. Zenonas Ivinskis ir prof. Juozas Meškauskas. Tame posėdyje dalyvavo ir švietimo tarėjas dr. Pranas Germantas. Didelėje Saugumo salėje mes sėdėjome žemiau, o Saugumo du valdininkai ant scenos. Posėdžiui, jei tai galima taip pavadinti, vadovavo Saugumo valdininkas Mueller. Po trumpos įžangos jis pareiškė, kad universitetų senatai čia yra pakviesti pasisakyti, ar jie sutinka su reikalavimu, kad stojant į universitetus, pirmiausia būtų atlikta Arbeitsdienst, ar nesutinka. Kiekvienas iš senatų narių turėjo pasisakyti. Kiekvienas iš profesorių pasisakė, kad nesutinka su tokio potvarkio įvedimu, ir kiekvienas savo nesutikimą motyvavo įvairiais argumentais. Paskutiniam profesoriui, kuriu buvau aš, pasisakius, Muelleris stvėrė ginklą ir pasakė: „Dr. Pranas Germantas yra laisvas ir gali eit namo, o visi kiti čia dalyvaujantys senatų nariai esate areštuoti ir tuojau būsite išvežti į kalėjimą“. Dr. Germantas prie manęs priėjo paklausė, kuo jis galis man padėti. Mano žmona tuo metu su vaikais atostogavo mano tėviškoje, Vajėšiuose. Dr. Germantui daviau adresą ir paprašiau, kad jis praneštų mano žmonai, kas įvyko. Jis areštuotieji buvome nuvežti į Kauno sunkių darbų kalėjimą ir uždaryti visi vienoje kameroje. Studentija ir visas kraštas sunerimo, pradėjo judėti. Vokiečiai reakcijos pabūgo. Po savaitės kalinio buvome visi nuvežti pas Saugumo viršininką Jaeger, kuris pasakė „pamokslą“, išbarė, kad neprisidėdame prie naujosios Europos kūrimo ir, pasiūlęs apie tai pagalvoti, paleido namo.

Po šito įvykio švietimo tarėjo dr. Germanto santykiai su vokiečiais dar pablogėjo. Vokiečiams paaikšėjo jo išsiskolinėjimai bei vokiečių apgaudinėjimai ir jo griežtas nepitarimas vokiečių politikai ir jų taktikai. Viename tarėjų posėdyje pas generalkomisarą von Renteln jis iškritikavo vokiečių politiką ir jų taktiką, o dėl Arbeitsdienst vietoje anksčiau jam įprasto „jawohl“ pasakė „nein“. 1943 m. kovo (Nukelta į 4 psl.)

A.a. Adolfas Markelis 1985 metų rudenį, kada jis dalyvavo „Ateities“ akademinio savaitgalio programoje, supažindindamas klausytojus su Algirdo Landsbergio drama „Vaikai gintaro rūmuose“ per šios knygos sutiktuves Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

Nuotrauka Jono Kuprio

Su a.a. Adolfu Markeliu atsisveikinant

Po sunkios ligos šių metų rugpjūčio 26 dieną savo namuose Cicero, Illinois, mirė rašytojas Adolfas Markelis. Jis gimė 1921 m. gegužės 16 d. Elveniu kaime, Dusetų valsčiuje, Zarasų apskrityje. Buvo pasirinkęs mokytojo profesiją, bet tą darbą Lietuvoje jam neilgai teko dirbti. Karo metu jis atsidūrė Austrijoje, kur ketverius pokario metus praleido Salzburge. Čia gyven-damas Adolfas Markelis studijavo, toliau dirbo mokytojo darbu, išjungė ir lietuviško laikraščio redagavimą. I Jungtines Amerikos Valstybes jis atvyko 1949 metais. Iš pradžių įsikūrė Grand Island, Nebraskoje, o vėliau atsikėlė į Cicero, Illinois. Studijavo inžineriją Illinois Institute of Technology Chicagoje.

Kurti grožinę prozą Adolfas Markelis pradėjo dar Austrijoje ir tęsė atvykęs į JAV. Savo novelės, daugiausia humoristinio pobūdžio, spausdino Ateities žurnale ir Draugo kultūriname priede. 1981 metais išleido savo novelių rinkinį, pavadintą *Nebaigtoji simfonija* (Chicago: Lietuviškos knygos klubas). Atrinktos dvylika novelių, knygoje sudėtos

chronologine tvarka, buvo parašytos tarp 1949 ir 1981 metų. Tėmas savo novelėms ir apsakymams Adolfas Markelis rinkosi iš realių gyvenimo situacijų — iš pokarinės stovyklinės lietuvių pabėgėlių buities, ir kurią jis žvelgė pro linksmumo skraistę ir traktavo su lengva ironija. Ypač vykę kai kurie jo komiški, bet kartu ir melancholiški personažai iš tu stovyklinių laikų. Vėlesnės jo novelės jau bandė ir kiek kitokią kryptį — koncentravosi į psichologines žmogaus gelmes ir siekė bent kiek praskleisti jų paslaptį. Apie Adolfą Markelį kūrėja rašydamas, rašytojas Jurgis Gliuda jo talentą ir jo viziją taip apibūdino: „Adolfas Markelis yra puikus pasakotojas, įvaldęs ne tik tiktai novelės žanrines ypatybes, bet ir turis savų, kitur neatrandamų personažų. Tai žmogus šviesiomybėje, ant yrancios iliuzijos žemės. Tai žmogus, paviršutiniškai sutapęs su šviesiomybe, o iš esmės nepriimęs šviesiomybės jam aplinkos. Tai svetimų kraštų gerovės nevertinas svajotojas“ (Draugas, 1981.9.26). Geriausi Adolfo Markelio kūriniai turbūt yra tie, kuriuose

jis įstengia paliesti savo veikėjų slaptiausią laimės ilgį. Išleides pirmąją knygą, trumpąją prozą rašė ir toliau — jo novelė „Kalėdų dovana“, keliose plotmėse sprendžianti atsisveikimo temą, buvo išspausdinta *Draugo* kultūriname priede 1983.12.24. O šiame numeryje spausdinamas apsakymas „Tėvas“ buvo baigtas rašyti ir dailinti tik šių metų pavasarį. Mirtis atėjo, kai dar toli gražu nebuvo baigtos, nei išsemtos, nei išsakytos, visos kūrybinės svajonės.

Tuo tarpu be Adolfo Markelio Chicago lietuvių kultūriname gyvenime liks didelė spraga. Jis buvo labai plačių interesų ir gabumų žmogus — jam buvo artima ne tik literatūra, bet ir menas, ir teatras. Ir su neblėstančiu, nors ir nuosaikiu entuziazmu jis mokojo dalintis savo žiniomis, išvalgom ir rūpestiais su platesne visuomene — daugybę kultūrinių renginių, kurių programoms prašomas jis neatsisakydavo padaryti įnašą, spaudoje ir organizacijose, kaip Lietuvos rašytojų draugija, Lietuvos dailės muziejus, kurių valdybose jis ištikimai ir pasižventusiai dirbo. A. a. Adolfas Markelis ypač pasigesime ir šiuose puslapiuose, nes jis buvo vienas iš nuodžiūsiųjų ir pajėgiausių *Draugo* kultūrinio priedo bendradarbių.

(a. il.)

Adolfas Markelis

Tėvas

Dažnai ji matau parapijos salėje, idėmiai besiklausantį paskaitininko žodžių, pakreipusį mažą galvelę, tartum žvelgiantį kažkur į tolimoje žaliuojančius beržus ar į miško pajodusį ruožą horizonte, vasaros vėjui vilnijant virš pražydusių rugių laukų, skleidžiantį žiedadulkių miglą, kylančią iš tos vilnijančios beribės platumos. Visur vienišas, bekalbis, šešeliškas, lyg ne jis pats ten sėdėtų trečioje eilėje, o iš karšto juoda elute apsiropkęs pamėnas. Suvargęs, sulysęs. Taip galėjo jis atrodyti tik ką grįžęs po Pirmojo pasaulinio karo iš vokiečių nelaisvės, kokią esu matęs ovale parudusiojo nuotraukoje. Įdubę žandai, ant viršugalvio caro kareivio kepurė su atkištu snapu. Dabar lyg matau jo siaurą kaklaraiščiuką, apdribusį švarką, nešiotą kažkada apytambio vyro, įdubusiais keliais, nemačiusias lygintuvo kelnės, suveržtas plonu iš pakeltinės nupjautu diržu su pajudusia vario sagtim. Jis lyg ir netiko šiems laikams, kada ir apysenai vyrai užsikabinę aukštinį retelį ant kaklo, atsilapoję, praskleidžiami šeriutų krūtines audinį. Nepriklausė gal ne tiems, kurie dar iš prieškario metų pasipuošę stambiu mazu sušūti dryžuotu kaklaraiščiu, maskatuojančiu iš po storo šiurkštaus mlo švarko, negalėdavo paslėpti artojo prakaito, besiskleidžiančio atlaidų metu šventoriuje po liepomis. Jis sėdėjo bespalvis, bejausmis, ežiuku kirptais, viršugalvyje praskydusiais plaukais, išskėles galvelę, kad geriau išgirstų ir prisimintų paskaitininko žodžius apie Vasario šešioliktosios reikšmę, trėmimus į Sibirą ar kalėjimus uždarytus po-

grindžio veikėjus. Iš po siauros kaktos žvelgė pilkšvos akys, tėviškos rudens lietaus spalvos ilomėse. Nepriklausė šiam pasauliui, ne šiam laikui nei savo apsirėngimui, nei išvaizda. Kažkuo nepritapo prie kitų salėje sėdinčių klausytojų. Jis buvo lyg ką tik atvykęs iš tėviškos, iš gimtojo sklypo, perkelęs karves, dar tebekvepiantis neseniai pjauto šieno pradalgiais ir molžemiu, iškastu linų markai, rudeniui, naminio tabako kvapu. Jis priklausė gryčiai, krikščiasuolei, apyžalių juodaksnio malkų spragėjimui ir šnypštimui krosnyje ir tam begaliniam laukų platumai ir sniego dangai, dar labiau išplečiančiai vienkiemio vienišumą baltosios vakaro prieblando. Ar kas iš šalies pastebėjo jo išskirtinumą, nežinau. Greičiausiai ne. Jis nesulaukė dėmesio nei kaip žmogus, nei kaip jo šešelis, bet aš jį vis matydavau sėdintį parapijos salės priekyje, trečioje eilėje. Nežinau, kaip jis įsilinkdavo, nei kaip išnykdavo. Galbūt kaip sapnas, be mažiausio batų girgžtelėjimo, kaip juodas paukštis be plasniojo, gal kaip žvaigždžių šviesoj ištįsęs šešelis. Jis buvo mano tėvas.

Jį išvežė pokario metais į Vorkutą drauge su vienu mano broliu. Man niekad nepavyko pilnai išsiaiškinti už ką. Tarybinio žodynu kalbant, mes nepriklausėme nei buožui, nei vidutiniokų klasei. Mes buvome mažamežiai kaip ir dauguma Rytų Aukštaitijos ūkininkų. Gyvenome diena iš dienos, priklausydami nuo vasarų: jei rugiapiūtė giedra ir jei spėjame suvežti javus į kluoną prieš audrą, tai šešių asmenų šeima šiaip taip prasimaitindavome ligi kitų metų rugiapiūtės. Bet jei nespėdavome lenktyniauti su debesimi, kurio paplūpa uždama nuo miško artėdavo vandens siena, ir

jei sutikinis lietus, kaip pavasarį po polaidžio, apsemdavo pievas ir rugienas, kur dar gubose sužaliuodavo rugių laiskai, tada žinojome, kad duonelė, atmiešus rugienojų, vėl sugrįždavo į žemėlę, aplenkusi mūsų burnas. Likdavo tik bulvės, grybai, obuoliai. Pusbais pavasaris su pirmiaisiais vėiversio triliavimais pažvelgdavo pro gryčios pavasarėjantįs langus, mesdavo saulės spindulį, pempų klidėjimą į paliegusią mūsų šeimą, ilgisingai laukiančią naujos rugiapiūtės. Ne, mes nebuvome buožės, nesamdėme nuolatinių tarnų, bet mano tėvas ir motina, kurmiai žemkniešiai, nuo saulės patekėjimo iki laidos vasarą triūsėdavo laukuose, kurių ežios iš vienos pusės paskėdavo pelkę, iš kitos — sustodavo prie beržyno. Beržai buvo gražūs, jų lapeliai mirgėjo saulėje, ir pavasario žalumą spinduliuojo iš pievų, bet jie nekvepėjo duona, nei vilnijo kaip papilkęs palaimintas rugių laukus.

Mes dar buvome vaikai, o tėvas atrodė nuo neatmenamų laikų senas. Metų metai buvo įaugę į jį kaip beržo rievės į kamieną, taip kad negali pastebėti augimo. Rodos, medžiai niekad nesikeičia, toks pats jų ošimas vasarą, toks pats šiltas pavasarinis žalumai ir tie patys paukščių lizdai jų šakose, ta pati šarma juos lenkia žiemą prie žemės. Prisimenu, jis visada buvo kresnas, rūzokas, apkūnus, beveik moteriška krūtine, ežiuku kirptais, viršugalvyje apyskyčiais pelėnų spalvos plaukais, vasarą apsiivilkęs, kaip beržo tošis, drobiniais trinciais, žiemą — sernėga, ar, šalčiui tviskinant, kailiniukais. Visą savo gyvenimą jis pėdino žingine, kaip ir jo arklys, skirtas plūgiui, ne lenktynėms. Resvas, lėtas, bet visada besisukinėjantis ties klojimu, tvartu ar beržyne, pjaunęs berželių šakas vantoms. Galvoju, kad tėvas nebuvo pasikeitęs nuo to laiko, kai jis tarnavo caro kariuomenėje, kai grįžo po Pirmojo

pasaulinio karo įdubusiais skruostais iš vokiečių nelaisvės, kai paėmęs ir rankas botagą tvodavo vos plūga patempiančiam prakauliui arkliai. Kitokio jo neprisimenu: jis neseno, buvo amžinas, rodos, aplenkęs pasaulinių įvykių, okupacijų, karų, net mirties. Kaip jis išmoko skaityti ir rašyti lietuviškai, man nepavyko sužinoti. Gerai kalbėjo ir rašė rusiškai, nes prieš karą buvo lankęs rusų pradžios mokyklą. Tėvas mėgo skaityti knygą ir laikraščius, kad pasislėptų nuo kasdienybės, kad sužinotų, kas dedasi pasaulyje. Išgirdavau jį kartais dainuojantį rusišką dainą apie Taganrogeje žuvusį kazoką, kur prie kapo skraidė balandžiai, žadindami jį iš miego.

Mano beraštė motina nemėgo tėvo dainų, vadino jį „rusku saldutu“. Gal juokais, o gal svetima kalba ją erzino. Jinai pyko, kam tėvas parsinešė iš „vainos“ nupjautu vamzdžiu ir tokia pat buožė rusišką šautuvą su geroka dėže šoviniui. Tėvas nemėgo ginklų nei karų, bet šautuvą, galvoju, gal buvo kadaise neperskiriamas jo draugas, kaip kad dabar plūgas, akėčios ar kirvis. Gal nuo jo priklausė jo gyvenimas ar mirtis. Tėvas vengė kalbėti, kokių būdu įsigijo tą šautuvą, naudojo jį pagąsdinti varnoms ar vanagai, kuris kaip didžiulis balnas, sklaidydams virš sodybos, taikydavo nusinėti viščiuką ar gaidį. Tas šautuvas trenkdavo taip garsiai, kaip haubica, o kulka galėjai matyti krentant už keliolikos metrų. Mes, vaikai, su baime ir pagarba žvelgdavome į jį, pastatytą kampe prie pečiaus, bijodami paimti ir rankas, tik retkarčiais paglostydami jo apmūsojusį plieną.

Mano tėvą vadindavo bolševiku, ypač špitolės davatkėlės, nes tėvas neidavo į bažnyčią. Ne jis vienas buvo toks mūsų apylinkėje. Šalia pavasarininkų, angelaičių, šaulių ir jau-

nalietuvių veikė ir laisvamaniai. Jie niekur nebuvo susibūrę, bet visi juos pažino iš jų kalbų ir bažnyčios nelankymo. Ar jie buvo netikintys, nežinau. Kunigui kalėdijant, beveik nė vienas jų nenorėjo būti aplenkiamas, ir buvo didžiausias įžeidimas, jei klebonas su palaiminimu neužsukdavo į jų gryčią. Jie laikė save laisvamaniais, ne bedieviais, pašnekėdavo prieš kunigus ir apie jų „gaspadines“, gal ir ne taip blogai, kaip kai kurios iš davatkėlių. Mano tėvas priklausė jiems, nors iš tikrųjų nelankė bažnyčios dėl to, kad nenorėjo eiti į šventą vietą apsiropkęs prastioko rūbais. Prie pietų stalo dažnai užmiršdavo nusiimti kepurę, nesizgėjo prieš valgį ir po jo. Iš pradžių skaitė *Socialdemokratą*, šiam sustojus — *Lietuvos ūkininką*, dažnai pagirdamas bolševikinę revoliuciją. Kalbėjo apie laisvę, brolybę, lygybę, apyskyčiu balsu užtraukdamas „Atsisakom nuo senosio svieto“ (Marsel-jet) arba iš Amerikos parvežtinę dainą „Ar žinai tu suvargusią šalį, kuri miega nuo amžių giliai“. Labiausiai tėvas piktino žmones, valgydamas su kepure. Niekas nevadino jo komunistu, nes tas vardas buvo mums svetimas arba per menkas keiksmažodis. Kas kita „bolševikas“, kuris skambėjo kaip vežikas, muzikas ar gruzavikas. „Štai valgo kaip balševikas su kepure“ — buvo paniekos žodžiai.

Mūsų motina buvo išdžiūvusi kaip juodaksnio šaka, smulkutė, trapi. Ir jinai mums, vaikams, atrodė sena nuo amžių amžinųjų, sirguliuojanti, vis bėganti, skubanti į daržus, bebėgdama išraunanti varnalėšą ar kitokią piktžolę, per rugiapiūtę susilenkus imanti rugius iš po dalgio, rišanti juos į pėdus arba stovinti šalia tėvo su dalgele dobilų lauke. Kiek jį galėjo ją pasukti, sirdama dusliu ir nuolat užsikosėdama! Jinai buvo nuolanki šeimos tarnaitė, visada užgožta šeimos šešelio, nes

Naujasis „Poezijos pavasaris“ ir iliuzijų traukiniai

Šių metų *Poezijos pavasario* antologija ženklinia istorinis lūžis. 1940 metų birželio mėnesį lietuvių poezija buvo uždaryta į totalitarinį rezervatą, kurį supo plačios uždraustos zonos. Kaip sargybinio durtuvu gruodė, tapo aprėžtos ir temos, ir stiliai. Tironijos garbinimas virto aukščiausio poeto užduotimi. Savo batu primynusi poezijos veidą, naujoji ideologija skelbėsi gimdanti naują žmogų, naują visuomenę ir naują poeziją.

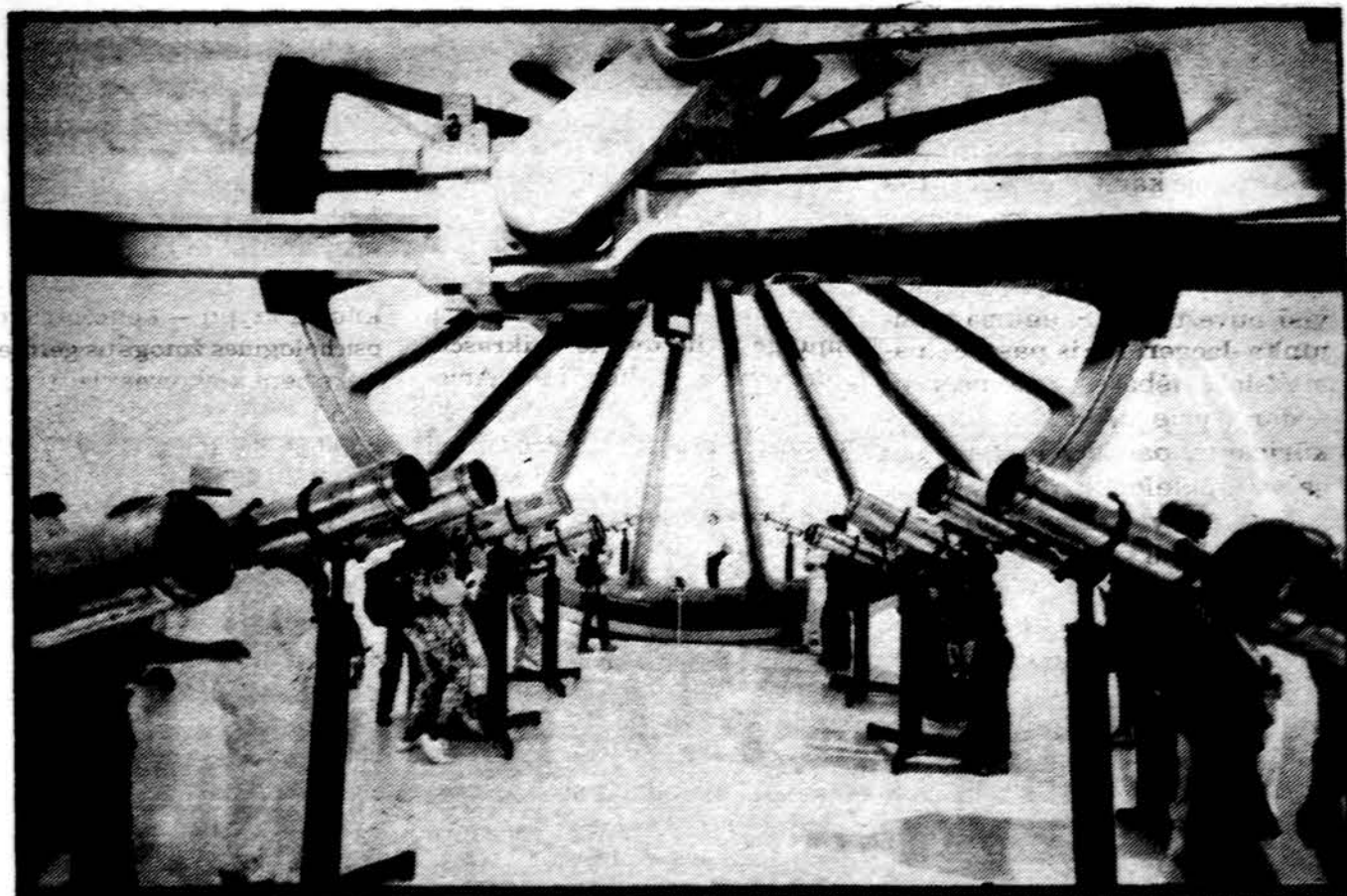
Didžiajam tironui mirus, tironija išliko, bet cenzūra sušvelnėjo. Ir į lietuvių poeziją sugrįžo intymūs išgyvenimai, istorinės ekskursijos, lyrinė meditacija. Tačiau ta vis erdvėjanti ir gražėjanti postalinė lietuvių poezija priminė erdvę namų, kuriame daugelis kambarių liko užrakinti; apie juos buvo nekalbama, nors iš jų buvo girdėti dejavimas ir sklido kraupūs tvaikais. Kai lenkų, čekų, vengrų ir net daugelis rusų poetų žvelgė tiesiai į mūsų laikotarpio medužos akis, lietuvių poetai kreipė savo žvilgsnį į gamtos prieglobstį ir klausėsi sielos virpėjimo.

Siemetiniame *Poezijos pavasaryje* lietuvių poetai pagaliau pradeda atidarinėti uždraustųjų kambarių duris, atstatyti sąlytį su savo tautos pergyvenimais, savo laikotarpio tragedija ir savo pačių atmintimi bei sąžine. Vidiniai cenzoriai gaista arba traukiasi į pensiją. Lietuvių poezija pagaliau susiliecia su kitų Vidurio-Rytų Europos tautų raštija. Paaiškėjo, kad lietuvių poetai nebuvo apsirę amžnejia – jie atsiminė, jautė, žinojo. Jų lūpas buvo užčiaupęs galingiausias totalitarinės santvarkos ginklas – paralyžuojanti baimė.

Nuo baimės besivaduojančių poetų posmai dabar nušviečia marksistinio-lenininio melo, teroro ir masinių išvežimų pasaulį. Kokie kreivi naujosios poezijos šviesoje atrodo patioje *Poezijos pavasario* antologijoje ir oficialioje spaudoje tebekibždančios genocidinės santvarkos apologetų aiškinimai ir išsisukinėjimai. *Literatūroje ir mene* antologiją recenzuojantis Kęstutis Nastopka dar tik prieš porą metų pasipiktinęs smerkė iševijos kritiką Rimvydą Šilbajorį už

„tarybinės“ literatūros vertinimą pro „aprikusį iliuzijų langą“. Šiandien to paties Šilbajorio mintys Nastopkai „prasmingos“ ir priimtinos. „Naivu reikalauti iš autoriaus lojalumo komunistinei ideologijai“, aiškina Nastopka. Taip, labai naivu, ypač kai su Šilbajoriu po vienu antologijos stogu

„Esso Roundhouse“ Expo '86 parodoje, Vancouver, rinkinio apie pasaulines ekspozicijas, vykusias Knoxville, Kanadoje – Algimanto Kezio nuotrauka iš jo fotografijų New Orleans, Vancouver ir Tsukuba (Japonijoje).

susibūrę lietuvių poetai taip iškalbiai aprašo tos ideologijos tragiškas pasekmes lietuvių tautai. Nastopka turėtų šį klausimą atkreipti į save ir savo bendraminčius: šios patirties ir šių posmų akivaizdoje, ar ne naivu iš bet kokio lietuvių, svetur ar tėvynėje, reikalauti lojalumo komunistinei ideologijai? Ir ar ne bergždžias Nastopkos mėginimas pažaboti Liūnės Sutekos poemos „Vendetos“ žodžius, kuriais ji šaukiasi atpildo tautos skriaudėjams – „Viešpatie, neatleisk, / jie žinojo, ką darė – / Viešpatie, neatleisk, / nes žinau, ką darau“ – ir mėginti juos nukreipti vien į „stalinizmo funkcionierius“?

Poezijos pavasario poezija jau pradėjo atlikti svarinančią, aiškinančią funkciją. Antologijoje išspausdintame Valentino Sventicko straipsnyje cituojamos Juozo Macevičiaus poezijos charakteristika – „principo plienas“, „pilietinio atvirumo vėliava“, „kovingas aktyvizmas“ – jau primena mirusios kalbos hieroglifus, iš lenininės ir stalininės butaforijos pasiskolintus ženklus. Ir paties Sventicko konstatavimas, jog „nestatėme tiltų žmogaus pėdai ar mašinos ratams.

Tiesm jaus į kitą, vis šviesesnį krantą!“, skamba kaip jau praeityje girdėtas „žudančios utopijos“ pateisinimas, niekuo nesiskiriantis nuo Lenino ar Stalino smurtą pateisinančių argumentų: santvarkos rėmėjai stengėsi kurti šviesesnę ateitį, genocidiniai praetiečiai nusikaltimai, nors ir apraudotini, yra savaip prasmingi...

Siūlome padėti naująjį *Poezijos pavasario* tomą greta *Gimtojo krašto*, kuriame Algimantas Čekulis tvirtina, jog „praėjusios epochos“ skriaudos žmoniškumui nebuvo lietuvių „gyvenimo esmė“. „Atstatėme... sugriautą Lietuvą. Industrializavome, elektrifikavome ją, plantais apjuosėme. Žmonės išsitiesė, išprusė...“ Ar ne groteskiškai skamba šie žodžiai šalia „Sibiro“ posmų? Tarsi lietuviai be genocidinės santvarkos nebūtų sugebę plentų ištieti ar išprusti? Ir Hitleris pastatė labai gražių plentų, bet jo santvarkos esmė tebėra Buchenwaldas ir Auschwitzas.

Poetas Antanas A. Jonynas *Poezijos pavasaryje* rašo apie „tuščių iliuzijų traukinius, riedančius į liūdnąjį Sibirą“. Tokie tušti iliuzijų traukiniai šiandien tebekursuoja Lietuvoje vis siaurėjančiais totalitarizmo teisintųjų bėgiais. Lietuvos kultūra, kaip vaizdžiai rodo *Poezijos pavasaris '88*, jau persėdo į kitą traukinį.

Danguolė Sadūnaitė

MŪSŲ NUOSAVAS „WELTANSCHAUUNG“

Danguolė Sadūnaitė

Bet tą uždavinį
turėjome atlikti pačios vienos,
savu laiku ir
be Darželio išikišimo
į mūsų gyvenimą.

2.

Iš tikrųjų:
tuomet, perėję per kelia,
būtuom atsidūrę ne kur kitur,
o tikrai mūsų
siaurame vyšnių sode, –
(ten kur ankstyvą vasarą
bolavo ramunių šeimynė!),
su dažniausiai peraugusia žole,
ir tvora už jos.

*

Atsargumo dėlei,
kurį laiką po šio pasiūlymo,
Sesutė metėsi į slėpimąsi
po lova.
Kokių savaizgus priemonių
aš ėmiausi, nebeatsimenu?

Namų autoritetas: tėvai,
(AUTORITETAS gi, vis kuo nors linke
rūpintis!)

dėl vienos ar kitos
mums nežinomos priežasties,
į Darželį išjungti mūsų
daugiau nespaudė...

ir taip laimingos
užsiklome namie.

3.

Neigiam.
Išvengti mokyklos, deja,
užtenkamai gudrios
nebuvom.

Ir kokios skausmingos,
nesavos,
tiesiog pažliugusios nuo ašarų
pirmosios dienos, joje...

*

Bet tai jau kita,
rudens istorija;
kai labai plonyčiai lietaus siūlai,
gal ir per daug tampriai
susiūva dangų su žeme...

1.

Kai kas nors
pavadiną mane
namisėda,
turiu nusišypsoti,
– net ir nusijuokti –
prisimindama tą vasarą,
kai buvau šešerių.

*

Buvo jau vasaros pabaiga.
Žydėjo astrai Mamos klomboje,
kai kuris nors iš šeimos narių
užsiminė,
jog Sesutė ir mane
įrašysią Darželin.

Ši žinia
tiesiog mus pritrenkė.

Ypač aš, būdama šešerių,
jaučiausi esanti, viso labo,
per sena

lankyti darželį,
tad šis pasiūlymas
atrodė man tikrai nerealias!

Argi tėvai nesuprato, kad mes:
Sesutė ir aš
jau turėjome susiformavusias
savo nuosavą *Weltanschauung*,
kurio nemanėme keisti!

Žinoma,
kai ir visi kiti
jauni žmonės,
norėjome ir mes
pereiti per kelį ir –
susipažinti su pasauliu...

viską tvarkė tėvas, jį ir mus dažnai be reikalo apkreidamas. Jinais laikais prie mūsų visų, buvo bekalbė, tyli, kaip vakarais tylūs medžių šešėliai, drungni, išsitiesę, plonyčiai. Tik kartais jį kreipdavosi į tėvą: „Tėvai, bent valgydamas nusiimk kepurę, ba visi tave vadina balšaviku“.

Ar labiau mylėjau savo tėvą ar motiną? Ar iš viso juos mylėjau? Kaime niekas meilės akivaizdžiai nerodo. Myli, bet gėdis prisipažinti, kažkaip nevyriška, nebet prie kapo meilė išplaukia rauda, kaip staiga užklupusi lietaus pliaupa. Nenorėjome nei tėvams, nei dėdėms bei dėdienėms bučiuoti sugrūbusių rankų, išvargtų pamėlusiomis venomis, atsiduodančių daržais ir dirvožemiui. Butiudavome nenoromis dėl to, kad reikia, kuo greičiausiai sprukdami į kiemą, atspalaidavę nuo grubios rankos ir milo šiurkštumo. Ir tėvai niekad mūsų neglostydavo, nes ir jiems buvo gėda prisipažinti, mylint vaikus. Meilė buvo atsti, niekada neapčiuopiama, lyg šiurkščiu pakulnio siūlu nejučia rišanti šeimos narius. Kartais siūlas būdavo labai šiurkštus, kartais suplonėdavo beveik iki trūkimo, tai vėl, kaip nenutruksama gija, skriejo žiemais vakarais motinos kalvarate. Dainoje meilė skambėjo tik apie mergelę ir bernelį, netektyje ji išplaukdavo, kaip iš ežero gėlmės žuvis, rauda. Ant tėvo, motinos, dukros ar sūnaus kapo.

Tėvas pakalbėdavo prieš kunigus, net pasi-juokdavo iš jų jaunų šeiminių, tačiau be pykčio ar pavydo, sakydamas: „Ir jie kaip visi, ne iš kitokio molio lipdyti. Širdis – ne avis, žolės nepaduos“. Nepykta, tačiau niekad nebučiuodavo kaleduojantiems kunigams rankos, buvo dosnus bažnyčios tarnams, špitolininkams, zakristijonui, vargonininkui, ubagams, o rugiapjūtės metu padienės davatkėles tiesiog jį dievinio. Duodavo daugiau, negu kad buvo

suderėta, niekad nenusukdavo, neapkalbėdavo, nepavadinamas jų nei senmergėmis, nei davatkėmis. „Dieve duok dangų, geras žmogus, kad ir bedievis“ – sakydavo. Mėgavo tėvą dėl jo teisingumo ir teisybės ieškojimo, tos žaltvykslės pilkoj kaimiečio buity. Skriauda artimui jį sugraudindavo, sudrekindama pilksvas akis. Skaitydamas laikraštį ar knygą, dažnai nubraudavo ašarą, šnypsdamas nosį: jautrus buvo blogiui, leidžiančiam šaknis į gyvenimo dirvožemį, kur dažniausiai kentėdavo nekaltais. Gal ir būčiau pasitraukdamas iš Lietuvos išsinešęs tėvo-bedievio paveikslėlį, jei vieną žiemos vakarą nebūčiau išgirdęs tėvą pusbalsiu besimeldžiantį lovoje. Po kūčių vakarienės lango stiklai nakties sniego atšvaitais buvo baltai sustingę, tylūs, ir jis lovoje apsiklojęs kailiniukais kalbėjo „Tėve mūsų“. Pajutau, kad mano tėvas buvo suaugęs ne tik su pieva, beržynu, vasaros ar žiemos vėjo siautėjimu, bet ir su už debesų pasislėpusia plyne, dvelkiančia mėlynu amžinybės gūsiu.

Užėmus kraštą bolševikams, tėvo ieškojimas teisybės sugludo kaip nukirsto juodaksnio šakos. Nejaudino jo nei raudonos gurguolės, nei raudonos vėliavos. Nebėdinau jis nei apie Taganrogėje žuvusį kazoką, nei „Atsisakom nuo senjojo svieto...“, nei Internacionalo. Nebeatpažinau savo tėvo. Tyla įsimetė jo buitin kaip piktžolės vasarojau, kaip tamsa saulės užtemime. Paskaitydavo *Tiesą* kaip ir ankščiau kitus laikraščius, bet tylėjo. Tik kartą išgirdau iš jo beveik užčiauptų lūpų: „Raudonėji nebe tie, kaip per revoliuciją“.

Pokario metai buvo numirėliškai nejaukūs Lietuvoje. Dieną ramu, o naktimis gaisrų

žara plykstelėdavo, palydima kulkosvaizdžių plūpos. Degė kluonai, gryčios, aplink namus šmektelėdavo šešėliai, juodi, grasinantys, nepažįstami. Bilsmas į langą ar duris nieko nepiradindavo, nes visi naktimis būdavo. Nežinojai, kas beldžiasi. Visi buvo svetimi: ir tie, kurie slapstėsi miškuose, ir tie, kurie juos gainiojo. Nežinojai, kaip kalbėti, nes nuo tavo žodžio priklausė tolimesnis likimas, skubus mirties nuosprendis kieme prie šulinio ar tos pačios mirties sekiojimas Krasnojarske ar Vorkutoje. Mirtis tykojo tavęs visą pokario laiką, o ypač naktį, plazdant pašvaistėms. Kaip mirtis, ligi kaulų smelkėsi baimė ir netikrumas, skatindami tave skubėti gyventi, gyventi padieniu, nes rytojais galėjo būti juoda amžinybė. Geriau išnykti alkoholio tvaiku, nebūti, nejusti nieko, nei gyvenimo, nei mirties skausmo, šūvio, buožės ir čebato smūgių. Pokaris buvo laidotuvių metas: vienus laidavo, palydėdami raudonomis vėliavėlėmis ir keršto priesaikomis, kitus – saulės kaitroje suguldė turgaus aikštėje, užkasdami kur nors pabaly. Savieji juos laidodavo galalaukės duobėj, užlygindami kapą vėlėna. Ir vieni, ir kiti mirėdavo, nepalydėti nei varpu, nei žvakių šviesos, net motinos raudos. Taip ir nusisagstė kraštas nežinomais, be kryžių kapais, išsijotais pamiškėse krauju sietytais, viksvoms vėjui šnarant amžiną lopšinę baltiems žuvusiųjų kaulams.

Mano tėvas liko nuosaly nuo abiejų okupacijų. Antrą kartą grįžus rusams, jis galėjo būti kaimo seniūnas ar miestelio vykdomojo komiteto pirmininkas. Bet jis buvo niekas, nebuvo viskuo, kaip giedama Internacionalo. Kas buvo nieks, tas ir bus nieks. Jis nieko daugiau ir neturėjo, matydamas, kaip krinta po audros medžiai – žmonės. Ne kaip musės, bet kaip maro išsigandę, išbėgę nuo jo pasislėpti į

miškus ir ten mirti. Jauni ir seni. Bekotė „strielba“, ištepęs alyva, suvyniojęs į skudurus kaip pavainikį, tėvas užkasė beržyne, kalnelio smiltys, kur anksčiau supildavo bulves žiemai. Valdžiai įsakius surinkti visus ginklus, jis neatidavė šautuvo. Jis jo nepalaidojo su visam. Atėjus metui, šautuvas turėjo prabusti kaip ir jo Taganrogėje kritęs kazokas. Tai galėjo suprasti tik toks senas kareivis, koks buvo mano tėvas. Gal jis juo nepyškė, bet vis dėlto buvo šautuvas su užtaisais. Atrodė kaip pliausia, senas geležies gabalas, kaip laužas, tačiau jame slėpėsi kažkokia primityvi gyvuliška grėsmė nematomam priešiui. Saugiau jautėsi ir mūsų prosenelės, pilkapyje užkastas su ietimi. Ramus jis galėjo miegoti, apvainikuotas akmenų žiedu. Taip ir mano tėvas užkasė ginklą kalnelyje. Dėl visa ko.

Raudonajai armijai reikalaujant rekrūtų, kaimo jaunimas bėgo slėptis į miškus. Vokietija gyveno paskutiniu atodūsiu, bet karas dar tęsėsi, ir niekas nenorėjo mirti dėl svetimų interesų. Miškuose pridėjo bunkerius, slėptuvių ir skurdo. Reikėjo ginklų. Partizanai nuginkluodavo raudonarmiečius ir stribus, susirasdavo pamiškėse pamestų vokiškų šautuvų ir kulkosvaizdžių. Tada ir mano tėvas nurodė kaimyno kalnelyje užkastą „strielbą“. Trys vaikinai, nepatyrę, be karinio apmokymo, dar beveik vaikai, neseniai žaidę užkaltni, policininkus ir vagis, mėtėsi akmenimis, mušėsi su gretimais kaimo vaikais, ir viena begalvė „strielba“. Pamiškėje vienam kritus nuo stribų kulkos, du pasidavė ir išdavė tėvą, slėpusį tą „strielbą“. Negelbėjo nei motinos ašaros, nei tėvo teisinimasis, kad šautuvas netikęs kariniam tikslui, o tik pabaidyti varnai ar vanagai, sklandančiam virš klijimo ir tykančiam nutverti vičiuką. Garsas, taip stiprus, bet tik garsas, ir daugiau nieko. Se-

niena, atgyvena, praetiečiai sulūžęs žaislas.

Tėvą išvežė į Vorkutą dešimčiai metų. Išvežė ir mano brolį Joną, kaip besislapstantį rekrutą. Motiną ir jaunėlį brolį Antaną išvežė į Krasnojarską kolūkio darbams. Dabar visi jie mirė, išskyrus Antaną, prieš metus atvykusį į Vilnių mūsų bendram susitikimui. Nebepažinau jo, kaip ir jis turbūt manęs. Vilniaus gelžkelio stotyje prieš mane stovėjo suvargęs senukas, kaip ir mano tėvas, apkūnus, žemas, kresnas, praplikęs, su skystu gyvaplaukiu tinklu viršugalvyje, pajudodsiu, raukšlėtu veidu ir mėlynomis mūsų motinos akimis. Neradom kalbos lyg du svetimi žmonės. Nežinojau tėvo ir Jono mirties aplinkybių. Iš ankstyvesnių laišku supratau, kad jie mirė badu. Dabar Antanas aiškino, kad brolis Jonas žuvo Vorkutoje, sumaitotas anglių konvejerio dantračių, o tėvas ten pat – plaučių uždegimu. Nežinojom, kur jie palaidoti. Greičiausiai Sibiro įšale. Ir kas paskutiniu momentu sužvilgo jų akių vyzdžiuose? Gal vienkiemis, kurio dabar nebėra, ar beržų šniokštamas vėjui. Gal purienų geltonumas pavasario užlieto už mūsų ežios pelkė.

Dabar dažnai jį matau parapijos salėje, sėdintį ir besiklausantį paskaitininko žodžių, juodu numirėlišku kostiumu, neseniai prisikėlusį iš Vorkutos įšalo, pamekliškai perskridusį sniegynus ir vandenį, nežinia kaip įžengusį į salę ir kaip išslinkusį. Žinau, kad iliuzija, žinau, kad aš niekad neprabilsiu į tą nepažįstamą žmogų, primenantį mano tėvą, kad nesugriaučiau iliuzijos, praetiečių, sapno tikrovės.

Raginama reabilituoti Biržišką ir Krėvę

Rugpjūčio 13 d. *Komjaunimo tiesoje* išspausdintas Algimanto Liekio straipsnis, kuriame svarstomos priežastys, dėl kurių profesorius Vincas Krėvė-Mickevičius ir Mykolas Biržiška buvo pašalinti iš LTSR Mokslo akademijos tikrųjų narių kaip tėvynės išdavikai. Galima pridurti, kad Mokslo akademijos viceprezidentas Juozas Žiugžda net sustiprino pasmerkimą, teigdamas, kad Krėvė ir Biržiška ne tik „išdavė lietuvių tautą“, bet „ir patys save išsibraukė iš lietuvių tautos tarpo“. Liekis siūlo reabilituoti šiuos garbingus mokslininkus, panaikinti gėdingą Stalino laikų nutarimą. Gal net reikšmingesnė Liekio užuomina, kad nėra duomenų, jog nacių okupacijos metais profesorius Biržiška, taktininkavęs naciams. Jis liko ištikimas Lietuvos nepriklausomybės idealui, nepitarė Lietuvos jungimui nei į Sovietų Sąjungos, nei į Vokietijos sudėtį. Dar priduriama, kad „tokios pozicijos laikėsi ir nemaža dalis ne tik mokslinės inteligentijos, bet ir valstietijos ir darbininkijos“. Liekio straipsnis yra bene pirmas ženklas, kad pagaliau įvyks seniai pažadėtas nekomunistinės antinacinės rezistencijos perversimas, kad bus atsižvelgta tikrovės neatitinkančios tezės, kad tie, kurie nerėmė komunistų, faktiškai talkininkavo hitlerininkams.

Profesoriai Krėvė ir Biržiška ilgą laiką buvo ypatingi komunistų partijos talkininkai. Krėvė — dėl savo atsiminimų apie pokalbius su Molotovu 1940 m. liepos 1 dieną, tai yra, gerokai prieš rinkimus į Liaudies seimą, per kuriuos Molotovas atvirai pareiškė, jog Lietuva bus įjungta į Sovietų Sąjungą. Mykolas Biržiš-

Mykolas Biržiška (1882-1962)

Nuotrauka L. Kanto

ka suvaidino svarbų vaidmenį, rengiant 1943 m. balandžio 5 d. lietuvių konferenciją, kurioje buvo raginama išjungti į kovą prieš bolševizmą. Krėvės ir Biržiškos niekinimas prasidėjo vos karui pasibaigus. Pirmame Tarybų Lietuvos inteligentų suvažiavime 1945 m. liepos 10 dieną Justas Paleckis smerkė „tuos inteligentų vardą suteršiusius pašlemekus, kurie priėjo savo dyvelį prieštarybinėje ge-

belsinėje propagandoje, kaip kad išdavikas Dovydenas, įvairūs senkai, petrinai, merkeliai, būdai ir panašūs... Mūsų rankose yra liūdno atminties ostlandinės „lietuvių tautos tarybos“ posėdžio protokolas. Tame posėdyje išdavikui Mykolui Biržiškai pirminkaujant, buvo svarstomas vokiečių komisarų reikalavimas suorganizuoti lietuvių legionus vokiečių armijai“. 1946 m. gegužės 28 d. *Tiesa* išspausdino CK

sekretoriaus Kazio Preikšo straipsnį, kuriame rašoma: „Nemažesnę žalą atnešė mūsų tėvynei ir tautai savo išdavikiškais darbais parsiėdavęs vokiečiams fašistams ir prof. Mykolas Biržiška, kuris stovėjo gėdingos Rentelno tarybos prieškalyje. Išdaviko keliu nuėjo ir prof. Krėvė-Mickevičius, užmiršdamas savo Margirį, savo Šarūną ir padėdamas vokiečiams grobiams — pikčiausiems ir amžiniams lietuvių tautos priešinams šmeižti Tarybų valdžią ir smaugti mūsų liaudį“.

Profesoriai Krėvė ir Biržiška pergyveno šiuos išpuolius. 1946 m. gruodžio mėnesį Krėvė rašė Biržiškai: „Gal jau esi, p. Rektoriau, skaitęs, kad mudu su Jumis esame išbraukti iš akademijos narių skaičiaus ir paskelbti liaudies priešiniais. Taigi tikėtis grįžti Lietuvon greitai laiku netenka svajoti“. 1948 m. į Vokietiją buvo pasiųsta Lietuvoje išspausdinta knygelė *Mokslininkų žodis*, kuriame į Vakarų pasitraukusieji mokslininkai buvo kviečiami sugrįžti Lietuvon. Tačiau Krėvės ir Biržiškos pavardžių joje nebuvo. Krėvės pavardė buvo išmesta iš viešojo Lietuvos gyvenimo, knygų, mokyklų, literatūros istorijos. 1948 m. liepos 18 d. Krėvė rašė, kad „užmiršimui mane pasmerkė ir bolševikai, konfiskavę ir sunaikinę mano veikalus ir uždraudę nors vienu žodžiu apie mane prasitarti“. Kitame laiške Krėvė, pastebėjęs, kad apžvalginėje kalboje apie lietuvišką knygą Korsakas jo neminėjęs, rašė: „Taigi esu tarybinėi Lietuvai miręs. Visgi tikiuosi, kad nesu miręs, ar geriau pasakyti — kaip ir nebuvo, tikrai Lietuvai, lietuviškai Lietuvai“.

Vincas Krėvė (1882-1954)

Nuotrauka Balio Raugo

Po Stalino mirties Biržiška ir Krėvė buvo toliau smerkiami. Kolektyviniame neva moksliniame veikale *Hitlerinė okupacija Lietuvoje* Julius Butenas piktai puolė prof. Biržišką, teigdamas, kad savo visuomenine veikla Biržiška atkakliai siekė tapti Lietuvos prezidentu, tarnavo kaitaliojantis okupantams, vėliau Hitleriui. Istorikas Algirdas Rakūnas knygoje *Klasų kova Lietuvoje 1940-1951 metais* taip pat puolė jau minėtą 1943 m. konferenciją, tvirtindamas, kad jos išrinkta taryba „talkininkavo hitleriniams okupantams, panaudojant krašto ūkį ir žmones grobi-

kiško hitlerinės Vokietijos karo interesams“.

Liekis pirmasis ragina reabilituoti profesorius Vincą Krėvę ir Mykolą Biržišką, tuo pačiu siūlydamas nuodugniai perversinti antinacinę rezistenciją, atsisakyti polinkio smerkti tuos, kurie ieškojo trečio kelio tarp hitlerinės Vokietijos ir stalininės Sovietų Sąjungos. Iki šiol tarybiniai istorikai ir propagandistai teigė, kad tie, kurie nerėmė komunistų ir sovietinių partizanų, objektyviai rėmė Vokietiją. Pasak jų, kiekvienas lietuvis turėjo spręsti, ar eis su komunistais, ar su vokiečiais.

K. G.

Dr. Pranas Germantas-Meškauskas

(Atkelta iš 2 psl.)

mėn. iš 15 į 16 d. naktį jis buvo areštuotas ir perėjęs įvairius kalėjimus buvo nuvežtas į Stutthof koncentracijos stovyklą.

Koncentracijos stovykloje, kaip kun. Stasys Yla savo veikale *Žmonės ir žvėrys Dievų miške* sako, dr. Pranas Germantas iš pradžių buvo vienišas, mažai kalbėdavo, draugų neturėjo, daug galvodavo. Iškilus diskusijoms, Germantas sakydavęs: „Politika

esanti reali kova. Priemonės turinčios būti tokios, kokias priešas naudoja. Diktatūra esanti vienintelė protinga valdymo forma — sistema“. Kaip keitėsi jis, pradėjęs dirbti atsakingą darbą okupacijos sąlygomis, taip keitėsi jis ir koncentracijos stovykloje. Kun. Stasys Yla tam pačiam savo veikale rašo, kad dr. Germantas grįžęs į tikėjimą, atlikdavo išpažintį ir atėdavo išklausti mišių. Jis stengėsi būti kitoks, pasikeisti.

Karo frontui artėjant, kaliniai iš koncentracijos stovyklos buvo evakuojami. Kalinių evakuacinėje eisenoje, visokius trūkumus ir sunkumus patiriant, dr. Germantas buvo išrinktas kalinių grupės vadu, nes jis mokėjo prieiti prie vokiečių. Būdamas grupės vadu ir mokėdamas susikalbėti ir tikinti vokiečius, lydejusius tuos kalinius, dr. Germantas labai daug padėjo savo draugams kaliniams. Kun. Stasys Yla vėl sako: „Jeigu mes kiti išlikom gyvi ir dar pajėgūs pakelti tolimesnius sunkumus, tai didele dalimi yra mūsų grupės vadovo dr. Germanto nuopelnas“. Toliau kun. Yla sako: „Dažnai dr. Germantas užmiršdavo ir pavalgyti, kun. Lipniūnas, to paties katilėlio draugas, turėdavo jį ieškoti, beveik priversti, kad savo dalį bulvių suvalgytų. Dr. Germantas atrodė sunykęs ir suvargęs, daugiau negu mes, bet patenkintas, kad gali veikti ir kad visa tai neina veltui“. Visus savo žygius irėjimus norėjęs nuspresti savo grupės kalinių balsavimu. Jo diktatūriniai nusiteikimai pranykę ir jis pasidavęs tikrai demokratui.

Kelionėje dr. Germantas organizavo iš kalinių drabužius ir kaimuose keisdavo į maistą. Tie drabužiai buvo nešvarūs, utėlėti. Germantas ir kun. Lipniūnas užsikrėtė dėmėtąja šiltine, kuri paaikšėjo po dviejų savačių, ir jiems nebebuvo gali na padėti. Po kelionės ratu dalis kalinių buvo grąžinti atgal į Stutthof stovyklą, jų tarpe ir dr. Germantas, jau sergantis. Jis ten ir mirė. Kūnas buvo sudegintas Stutthof koncentracijos stovyklos krematoriume. Lietuviai papirkto pelenai palaidoti Kopenhagos kapinėse, katalikų sekcijoje, Danijoje.

Tai trumpa dr. Prano German-

to-Meškausko ir jo veiklos apybraiža. Savo šį straipsnį noriu užbaigti prof. Juozo Brazaičio (*Raštai*, VI, p. 373) dr. Prano Germanto-Meškausko apibūdinimu. Jis taip rašo: „Vokiečių okupacijos metais pro smulkius kvilinginius negausius asmenis iškylo Konrado Valenrodo dviasia Prano Germanto-Meškausko asmenyje. Jis buvo Vokietijoje ir jautėsi esąs nacinio galvijo. Jis norėjo naciizmą perkelti į Lietuvą. Pats atsiradęs Lietuvoje ir virdamas rastoje kovos bei heroizmo dvasioje, varto karštu Lietuvos patriotu. Tada, dengdamasis naciizmo skraiste, kaip švietimo tarėjas jis herojiškai gynė lietuvių moksleivių bei studentų reikalus iki pasiaukojimo ir mirties kacetė. Tai retos dvasio kovotojas“.

Kunigas — mėgėjų teatro aktorius

Buvo laikas, kai išeivijos lietuvių parapijose pasirodydavo mėgėjų grupės su savo religiniais, patriotiniais ir kitokiais vaidinimais. Dabar tas reikalas apmiręs, Chicagoje net nebeturime nė savo profesionalų teatro, išskyrus aktyviai besireikiantį Antrą kaimą. Bet pačioje Chicagoje yra parapija, kur veikia mėgėjų teatras. Viena iš tokių vietų yra miesto pietvakariuose esanti stambi amerikiečių Šv. Simforozos parapija. Čia yra kun. Tom Wirtel 1984 metais įsteigta vadinama Symbadors organizacija. Jos pavadinimas pagal viduramžių trubadūrus. Jos tikslas ugdyti žmonėms džiaugsmą nešančius talentus. Ji reikiama išvykomis, susirinkimų programomis, kur pasirodo muzikos, šokio, rankdarbių talentai. Jie puoselėja fotografiją, bet gal pats reikšmingiausias jų užmojis — teatras. Kasmet dabar pastato kokią operetę, miuziklą, smagu vaidinimą. Kadangi organizacijai priklauso ir tėvai, ir

Būkime pažįstami

Margučio koncerte, kuris rengiamas spalio 2 dieną Jaunimo centre, Chicagoje, programą atliks daugeliui nematyti ir negirdėti dainininkai. Vienas jų — Edward Zelnis — tenoras. Jis gimė Chicago miesto pietinėje dalyje, prie 73-čios ir Winchester. Vaikystėje susižavėjo muzika. Pirmiausia pianinu, o paskui dainavimu ir kompozicija. 1980 metais baigė muzikos mokslus Northwestern universitete baka-

lauru laipsniu. Teko jam gastroliuoti Vakarų Europoje, kur su Southwest Radio simfoniniu orkestru atliko nemažai koncertų Vakarų Vokietijoje ir Šveicarijoje. Priklauso Chicagoje veikiančiai profesionaliai barokinės muzikos grupei ir Grand Parko profesionaliam chorui. Atlieka tenoro partijas Light Opera Works Evanstone.

Edward Zelnis gyvai reiškiasi muzikos kompozicijoje. 1980 m. gavo Joseph Jefferson premiją už originalios muzikos parašymą „The Dick Gibson Show“. Nuo 1986 m. dirba kaip kompozitorius ir muzikos direktorius WMAQ-TV, ruošiant vaikams skirtą „Our Place“ programą. Yra paruošęs muziką Katalikų televizijos kabeliniam tinklui. 1984 m. buvo pakviestas sukurti muziką, pagrįstą John Kennedy Toole romanu *A Confederacy of Dunces*. Šis veiklas buvo pastatytas Louisiana State University, Baton Rouge. Taipgi yra sukūręs

vaikai, jiems netruksta žmonių ir talentų.

Šiemet jie pastatė miuziklą ar, galima vadinti, operetę, „Fiddler on the Roof“. Kaip pastatymo režisierė Bridget Balletto programos leidiny aiškina, veiklas jiems patiko, kadangi išryškina Dievo tautos tradicijų pomėgi, o mes tradicijų gerbėjai ir mylėtojai, — rašo ji.

Edward Zelnis

muziką ir dirigavęs „Cyrano de Bergerac“ pastatymui Chicagos Goodman teatre.

Edward Zelnis kaskart plačiau reiškiasi dirigavime. Jam teko diriguoti „The Sorcerer“ (Gilbert ir Sullivan), „The Grand Duchess of Gerolstein“ (Offenbach), „The Gondoliers“ (Gilbert ir Sullivan), „She Always Said Pablo“ (Thomson), „I Pagliacci“ (Leoncavallo).

Būtina paminėti ir Edward Zelnio ilgokai užtrukusį bendravimą su dainininke Eartha Kitt. Jis akompanavo ir dirigavo jos koncertams Carnegie Hall, Madison

Square Garden, televizijos pasirodymams, o taip pat koncertams Šiaurės ir Pietų Amerikoje.

Edward Zelnis didžiulį savo lietuvišką kilmę ir mielai sutiko atlikti programą Margučio rengiamame koncerte. Tame pačiame koncerte, kuris bus spalio 2 dieną, pirmą kartą išgarsime Julianne Barnes, kuri taipgi yra lietuvių kilmės. Dainuos ir Algis Valiūnas, kuris jau yra pažįstamas Margučio rengiamų koncertų lankytojams. Dainininkams akompanuos Manigirdas Motekaitis.

p. ptr.

Eleonora Marčilionienė

Motina ir dukta
Nuotrauka Jono Tamulaičio

Vakar, rugsėjo 16 dieną, Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje, buvo atidaryta dail. Eleonoros Marčilionienės keramikos meno darbų paroda, kuri vyks iki rugsėjo 25 dienos.

pastatymu. Vaidino artimojo miesto mokyklos erdvioj salėj.

Pastatymui buvo sutelkta net 80 vaidintojų. Senesniųjų ir vaikų. Pagrindinį vaidmenį gavo parapijos vikaras kun. Tom Wirtel, ir gerai išvežė. Stiprus vaidyboje, balsas atitinkamas, o ir rolė — svarbi ir ilga.

Juoz. Pr.